

در گفت‌وگو با موسی حقانی: آشنایی با مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران

گفت‌وگو: حشمت‌الله سلیمی



اشاره

«مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران» از مهم‌ترین مراکز پژوهشی در زمینه‌ی تاریخ معاصر ایران است که از ابتدای تأسیس تاکنون مصدر خدمات بسیاری بوده است. به همین دلیل و به‌ویژه به‌منظور آشنایی خوانندگان با شیوه‌ی بهره‌مندی از اسناد و منابع موجود در این مؤسسه، بر آن شدیم تا با یکی از مسئولان آن به گفت‌وگو بنشینیم. موضوع را با آقای موسی حقانی، معاون پژوهشی مؤسسه‌ی مذکور در میان گذاشتیم و ایشان به دعوت ما پاسخ مثبت داد و وقت خود را در اختیارمان نهاد. شما را به مطالعه‌ی متن این گفت‌وگو دعوت می‌کنیم.

○ جناب آقای حقانی از این که وقت خودتان را در اختیار مجله قرار دادید، سپاس گزارم. لطفاً تاریخچه و چگونگی تأسیس مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر را بیان بفرمایید.

● مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران در سال ۱۳۶۴ تأسیس شد. نام اولیه‌اش «مؤسسه‌ی مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی بود». اوایل انقلاب، تعداد زیادی کتاب و حجم انبوهی از اسناد، مدارک و اشیا که از مراکز وابسته به رژیم پهلوی باقی مانده بود، در اختیار بنیاد مستضعفان قرار گرفت. بر اساس حکمی که حضرت امام خمینی (ره) خطاب به رییس وقت بنیاد مستضعفان صادر کردند، مقرر شد که برای اسناد و مدارک و انجام کارهای پژوهشی و انتشار اسناد، محل خاصی در نظر گرفته شود. در نتیجه، فرمان امام (ره) به تشکیل مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی در سال ۱۳۶۴ و در درون بنیاد مستضعفان انجامید.

○ فرمان حضرت امام (ره) که عامل اصلی ایجاد مؤسسه بود، چه مضمونی داشت؟

● حضرت امام (ره) به تاریخ و تاریخ‌نگاری عنایت ویژه‌ای داشتند و دارای نگاه تاریخی بودند. در اغلب فرمایشات و مکتوبات ایشان ارجاعات تاریخی موجود است. در مورد تاریخ انقلاب اسلامی و رژیم پهلوی هم دغدغه‌ی خاصی داشتند. بر این اساس ایشان با دقت، سرنوشت اسناد و مدارک بر جای مانده از رژیم گذشته را دنبال می‌کردند و نسبت به آن حساسیت خاصی نشان می‌دادند. ایشان تأکید داشتند که کتاب‌ها، اسناد و مدارک و اشیا‌یی که به نوعی بیانگر فرهنگ و تاریخ معاصر ایران هستند، در جایی گردآوری و سازمان‌دهی شوند و زمینه برای استفاده‌ی مناسب از آن‌ها فراهم شود. این، مضمون فرمان حضرت امام (ره) بود. برای اشیا، موزه تشکیل شد که هم‌اکنون در اختیار موزه‌های بنیاد مستضعفان قرار دارند. برای اسناد و مدارک هم مؤسسه‌ی مطالعات تشکیل شد.

○ لطفاً توضیح دهید که مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر چه مراحل را طی کرده و در این مراحل چه تغییر و تحولاتی در آن ایجاد شده است؟

● فعالیت مؤسسه تا کنون دو مرحله‌ی کلی و مشخص داشته است. در مرحله‌ی اول که ۱۰ سال فعالیت مؤسسه را دربر می‌گیرد، اسناد و مدارکی که از جاهای گوناگون گردآوری شده بودند، براساس روش‌های علمی تفکیک، طبقه‌بندی و سازمان‌دهی شدند. روی اسنادی هم که در معرض تخریب بودند، کار ضدعفونی، مرمت و بازسازی انجام شد. در همان مرحله‌ی اول، رفته‌رفته مؤسسه به سمت انجام

کارهای پژوهشی و انتشار اسناد پیش‌رفت که حاصل آن، انتشار ۱۰ شماره از کتاب «تاریخ معاصر ایران» است که طی سال‌های ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۴ منتشر شده است.

مرحله‌ی دوم فعالیت مؤسسه، سال ۱۳۷۴ به بعد را شامل می‌شود. در این مرحله، نام مؤسسه‌ی مطالعات و پژوهش‌های فرهنگی به «مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر ایران» تغییر یافت و هم‌چنین کتاب تاریخ معاصر نیز به «فصل‌نامه‌ی مطالعات تاریخ معاصر» تبدیل شد. در این مرحله، مؤسسه از نظر پژوهشی بر تاریخ ۲۰۰ ساله‌ی اخیر ایران متمرکز شده است، در عین حال کار سازمان‌دهی اسناد هم، به دلیل ادامه‌ی ورود اسناد به مؤسسه، هم‌چنان ادامه دارد. کار سازمان‌دهی اسناد تا سال ۱۳۷۴ توسط «مدیریت اسناد» انجام می‌گرفت و کتاب تاریخ معاصر توسط «مدیریت پژوهش» منتشر می‌شد. از سال ۱۳۷۴ به بعد، مدیریت پژوهش به «معاونت پژوهش» و هم‌چنین مدیریت اسناد به «مدیریت آرشیو و اطلاع‌رسانی» تبدیل شد.

○ اسناد باقی‌مانده از رژیم پهلوی، آیا مربوط به نهادها، مؤسسات و اشخاص خاصی است یا از نهادها و مؤسسات مختلف است؟

● اسناد و کتب باقی‌مانده و گردآوری شده، به برخی نهادهای خاص نظیر «بنیاد پهلوی» متعلق بودند و بخشی از اسناد وزارت دربار هم در بین آن‌ها وجود داشت. اما عمدتاً اسناد مربوط به کسانی بودند که به رژیم پهلوی وابستگی داشتند و از کشور خارج شده بودند و اموالشان مشمول مصادره شده بود.

○ طبقه‌بندی اسناد و مدارک بر چه اساسی صورت گرفت؟

● گام اول در طبقه‌بندی، تفکیک اسناد و مدارک بر اساس میزان ارزش تاریخی آن‌ها بود. البته در این تفکیک و طبقه‌بندی، هیچ سندی دور ریخته یا امحا نشد. پس از تفکیک اولیه، اسناد و پرونده‌ها بر اساس نام صاحب پرونده طبقه‌بندی شدند؛ البته با حفظ اصالت پرونده. برای مثال، تمامی اسناد و مدارک مربوط به جعفر شریف‌امامی در پوشه‌ها و کارتن‌های مخصوص خود نگهداری می‌شوند.

اسناد، مدارک و عکس‌های مربوط به همسر و فرزندان این شخصیت‌ها هم جداگانه نگهداری می‌شوند. عکس‌های شخصی جدا شدند و عکس‌های مربوط به مشاغل براساس سمت افراد تفکیک شده‌اند و نگهداری می‌شوند. اسناد، مدارک و عکس‌های مربوط به آبا و اجداد این شخصیت‌ها هم بر اساس نظامی منطقی جداگانه نگهداری می‌گردند. مدارک تحصیلی، و اسناد مربوط به فعالیت‌های فرهنگی و اقتصادی از



بانکی دیگر اعضای خاندان پهلوی هم در این جا نگاه‌داری می‌شدند.

اسناد موجود در مؤسسه از نظر زمانی در مجموع به دو دسته تقسیم می‌شوند. اسناد مربوط به دوره پهلوی و اسناد مربوط به دوره قاجار. منشأ هر دو دسته اسناد یکی است، یعنی هر دو دسته اسناد از طریق مؤسسات و شخصیت‌های دوره پهلوی به مؤسسه رسیده است. برخی از شخصیت‌هایی که در رژیم پهلوی در مصدر کار قرار داشتند، اجدادشان در دوره قاجار هم در خدمت حکومت بودند. بنابراین اسناد این دسته از افراد هم که در خانواده‌هایشان نگاه‌داری می‌شده، به مؤسسه منتقل شده است. علاوه بر اسناد شخصی دوره قاجار، مقداری از اسناد مربوط به مشروطه هم در میان اسناد موجود است.

در مورد سازمان‌دهی و نحوه‌ی بازیابی اسناد نهایت دقت و توجه به‌کار گرفته شده است. البته در مورد اسناد دوره قاجار - که در آن‌ها افراد با استفاده از القاب مورد خطاب قرار گرفته‌اند - و نیز در مورد برخی از اسناد دوره پهلوی - که در آن‌ها نام خانوادگی فرد ذکر نشده - این دقت و توجه بیشتر بوده است. سعی شده است که این‌گونه اسناد از طریق مستندسازی با منابع تاریخی، گویا شوند و ابهامات آن‌ها برطرف شود. البته در تمامی مراحل کار کوشیده‌ایم هویت سند حفظ گردد. برای حفظ هویت سند شناس‌نامه‌ای برای سند تهیه می‌نمایند که در آن منشأ سند و این‌که در کدام پرونده قرار داشته و متعلق به چه کسی است، ذکر می‌شود.

○ آقای حقانی جایگاه و نقش سند در پژوهش‌های تاریخی را چگونه ارزیابی می‌کنید؟

● اسناد، جزئی از هویت هر ملت است. وقتی از اسناد استفاده نکنیم و یا به خوبی از آن‌ها نگاه‌داری نکنیم، در واقع از بخشی از هویت خود چشم‌پوشی کرده‌ایم. اگر قبول داشته باشیم که «تاریخ عبارت است

یکدیگر تفکیک شده‌اند. این تفکیک در مورد همه‌ی شخصیت‌های دوره پهلوی که در این مؤسسه اسناد و مدارک دارند، رعایت شده است. البته در همان دوره از اسناد میکروفیلم هم تهیه شد.

○ آیا از امکانات و قابلیت‌های نرم‌افزاری هم کاری در مورد اسناد، مدارک و عکس‌ها انجام شده است؟

● در اوایل فعالیت مؤسسه، کار چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی اسناد

به‌صورت دستی انجام می‌گرفت. این مربوط به مرحله‌ی اول فعالیت مؤسسه است. در مرحله‌ی دوم فعالیت مؤسسه، روش دستی به تدریج کنار گذاشته شد و استفاده از رایانه و تهیه‌ی اسکن از اسناد و عکس‌ها در دستور کار مؤسسه قرار گرفت. در روش رایانه‌ای، تمامی اطلاعات اسناد اعم از چکیده و کلید واژه‌ها، به حافظه‌ی رایانه منتقل می‌شود. هنگامی که یک موضوع یا یک شخصیت با استفاده از کلید واژه‌ها در بانک اطلاعاتی جست‌وجو می‌شود، رایانه اطلاعات مورد نظر را که ممکن است در چندین پرونده موجود باشد، در اختیار محقق قرار می‌دهد. با توجه به این‌که از عکس‌ها، اسناد و مدارک اسکن هم تهیه شده است، محقق پس از جست‌وجو و یافتن سند می‌تواند تصویر آن را هم مشاهده کند. در کنار این کار اسکن، نرم‌افزار دیگری هم تهیه شده است که به محقق کمک می‌کند، در همان لحظه‌ای که تصویر سند را می‌بیند، با استفاده از این نرم‌افزار یادداشت بردارد و اطلاعات مورد نیاز خود را ثبت کند.

○ اگر اجازه دهید، من بر می‌گردم به سؤال مربوط به ماهیت اسناد موجود در مؤسسه. شما اشاره کردید که بخش زیادی از این اسناد در دست اشخاص بوده و بخشی هم مربوط به وزارت دربار و بنیاد پهلوی است. اگر ممکن است، در مورد ماهیت اسناد توضیح بدهید.

● البته تمامی اسناد وزارت دربار در این‌جا موجود نیست و بخشی از آن در دیگر مراکز اسناد نگاه‌داری می‌شود. در خود دربار محلی برای نگاه‌داری اسناد موجود بود که بخشی از مکاتبات جاری دربار با ادارات و مؤسسات دولتی آن‌جا قرار داشت. این اسناد نیز در مؤسسه نگاه‌داری می‌شدند. علاوه بر آن، اسناد شخصی خاندان پهلوی هم جزو اسناد مؤسسه است. دفترچه حساب‌های شخصی رضاشاه، شناسنامه، عقدنامه و دفترچه حساب

اسناد موجود در مؤسسه از نظر زمانی در مجموع به دو دسته تقسیم می‌شوند. اسناد مربوط به دوره پهلوی و اسناد مربوط به دوره قاجار





در اختیار او قرار می‌گیرد. اصل اسناد، به‌خاطر حفاظت و جلوگیری از پوسیدگی و آلودگی، در آرشیو نگه‌داری می‌شود و محقق به آن دسترسی ندارد. محقق با استفاده از رایانه، از متن اسناد استفاده می‌کند. این قابلیت وجود دارد که محقق اسناد خطی را بزرگ‌نمایی کند و به‌راحتی متن سند را بخواند. در رده‌بندی اولیه، حدود پنج میلیون برگ

سند برای تهیه‌ی اسکن انتخاب شده است که از این تعداد، حدود دو میلیون برگ اسکن شده و تهیه‌ی اسکن از بقیه‌ی اسناد هم ادامه دارد.

○ چه تعداد عکس‌های تاریخی در مؤسسه موجودند و عکس‌ها چه جایگاهی در پژوهش‌های مؤسسه دارند؟

● بالغ بر نیم‌میلیون قطعه عکس در آرشیو مؤسسه موجود است. در عکس‌های تاریخی، به اندازه‌ی اسناد و گاهی بیشتر از اسناد، اطلاعات تاریخی وجود دارد. عکس‌ها حاوی اطلاعات جالب و بعضاً منحصر به‌فردی در خصوص مناسبات افراد با یکدیگر هستند. از عکس‌ها در گویاسازی اسناد استفاده می‌شود. از نظر تلفیق عکس و سند، آثار و پژوهش‌های مؤسسه از آثار پژوهشی دیگر مؤسسات متمایز است. هرچند وقت یک‌بار، مجموعه عکس‌هایی از طرف مؤسسه چاپ و در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد که با استقبال خوبی مواجه می‌شود.

○ معاونت پژوهشی چه جایگاهی در تشکیلات سازمانی مؤسسه دارد و محورهای فعالیت این معاونت کدام‌اند؟

● در تغییر ساختار مؤسسه در سال ۱۳۷۴، معاونت پژوهشی جای‌گزین مدیریت پژوهشی شد. تمامی فعالیت‌های پژوهشی مؤسسه‌ی مطالعات تاریخ معاصر تحت نظارت معاونت پژوهشی انجام می‌پذیرد. در مطالعات تاریخی، قدم اول تعیین موضوع است که این کار در حوزه‌ی اختیارات و مسئولیت‌های معاونت پژوهشی قرار دارد. معاونت پژوهشی طرحی جامع از موضوعات تاریخی در زمینه‌های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و نظامی تهیه کرده که جایگاه هر موضوع در قالب یک طرح خاص در آن مشخص است. این طرح‌ها بر اساس اولویت و در زمان‌بندی‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت به اجرا در می‌آیند. بخشی از طرح‌های پژوهشی به محققانی که در مؤسسه مشغول فعالیت هستند،

از شناخت توانمندی‌ها و دارایی‌ها، بخشی از این توانمندی‌ها در اسناد نهفته‌اند. گاهی یک برگ سند می‌تواند تفسیر یک واقعه‌ی تاریخی را کاملاً دگرگون کند. بسیاری از مطالبی که در تاریخ ثبت می‌شوند، جزو مشهورات تاریخی هستند. این مشهورات وقتی با اسناد و مدارک محک بخورند، صحت و سقمشان تعیین می‌شود.

اسناد رسمی و اداری که از یک نهاد رسمی و دولتی صادر می‌شوند، موفق‌تر و قابل استنادتر از بقیه‌ی اسناد هستند. اما در همین اسناد رسمی، سلسله ملاحظات هم رعایت می‌شوند که ممکن است برخی ابهامات را روشن نکنند. از طرف دیگر، در اسناد خصوصی گاهی وقت‌ها اسرار می‌شوند که در هیچ مکاتبه‌ی رسمی به آن اشاره هم نمی‌شود. این‌گونه ویژگی‌ها، سندیت اسناد را افزایش می‌دهند و ملاک‌های بسیار خوبی برای تعیین صحت و سقم رویدادها، منقولات و تفسیرهای تاریخی هستند.

○ پژوهشگری که برای استفاده از اسناد و مدارک به مؤسسه مراجعه می‌کند، چه مراحل را باید طی کند و به چه جاهایی باید مراجعه نماید؟

● مراجعین مؤسسه، یا از طرف نهاد یا سازمانی به مؤسسه معرفی می‌شوند و یا این‌که بشخصه متقاضی استفاده از اسناد و مدارک و منابع‌اند. در هر دو صورت باید درخواست خود را به دبیرخانه‌ی مؤسسه تسلیم کنند. سپس به مدیریت اطلاع‌رسانی و کتابخانه معرفی می‌شوند که خدمات در آن‌جا ارائه می‌شوند. محقق، موضوع مورد نظر خود را در اسناد و کتاب‌ها جست‌وجو می‌کند و در صورت نیاز به استفاده از اسناد، درخواست دیگری برای استفاده از اسناد به معاونت اطلاع‌رسانی و کتابخانه ارائه می‌دهد. بعد از این درخواست، براساس شماره‌ی سندهایی که در ارتباط با موضوع مورد مطالعه یادداشت کرده است، از طریق سیستم رایانه‌ای، تصویر اسکن شده‌ی اسناد

بالغ بر نیم‌میلیون
قطعه عکس در
آرشیو مؤسسه
موجود است. در
عکس‌های تاریخی،
به اندازه‌ی اسناد
و گاهی بیشتر از
اسناد، اطلاعات
تاریخی وجود دارد



واگذار می‌شود و بخشی هم به محققانی که داوطلب همکاری با مؤسسه در زمینه‌های پژوهشی هستند. خود معاونت پژوهشی به گروه‌های پژوهشی ویژه‌ای برای عصر قاجار، مشروطه، پهلوی اول و پهلوی دوم دارد. هر کدام از این گروه‌های مطالعاتی و پژوهشی، به شاخه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تقسیم می‌شوند.

علاوه بر این فعالیت‌ها، معاونت پژوهشی وب‌سایتی دارد که بخشی از فعالیت‌ها و انتشارات غیرمکتوب معاونت پژوهشی از طریق آن در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد.

○ **نحوه‌ی تشخیص، تعیین و تصویب طرح‌های پژوهشی چگونه است و آیا مؤسسه از محققان خارج از مؤسسه هم حمایت می‌کند؟**

● مؤسسه یک «شورای علمی» دارد که طرح جامعی که به آن اشاره شد، در این شورا به تصویب رسیده است. شورای علمی بر تدوین طرح‌ها نظارت دارد. آثاری که براساس این طرح تألیف می‌شوند، در شورای علمی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. غیر از طرح‌های پژوهشی که در چارچوب آن طرح جامع تصویب و اجرا می‌شوند، مؤسسه و معاونت پژوهشی از طرح‌های محققان خارج از مؤسسه هم استقبال می‌کند؛ مخصوصاً از طرح‌هایی که به تاریخ محلی مربوط باشند. اگر کسی بر تاریخ محلی منطقه‌ی سکونت خودش اشراف داشته باشد و از عهده‌ی انجام کار پژوهشی برآید، مؤسسه از نظر اسناد تاریخی او را حمایت می‌کند. این‌گونه طرح‌ها، اگر در طرح جامع مؤسسه هم نباشند، اما در راستای اهداف مؤسسه قرار داشته باشند، هم از نظر منابع و اسناد و هم از نظر مالی، توسط مؤسسه مورد حمایت قرار می‌گیرند.

○ **جناب حقانی، آیا مؤسسه‌ی مطالعات تاریخی معاصر در خارج از تهران هم فعالیت دارد؟ پژوهشگرانی که در شهرهای دیگر زندگی می‌کنند، چگونه می‌توانند از امکانات پژوهشی مؤسسه استفاده کنند؟**

● فعالیت مؤسسه در شهرهای بزرگ مستلزم وجود امکانات و شرایط ویژه‌ای است که مؤسسه فعلاً فاقد آن است. مؤسسه از طریق وب‌سایت خود که اولین وب‌سایت تاریخی کشور است و هم‌اکنون در ردیف ۱۰۰ سایت برتر کشور قرار دارد، با مخاطبان خود در سایر شهرها ارتباط دارد. در واقع مؤسسه بعد مسافت را از طریق این وب‌سایت از میان برداشته است. ان‌شاءالله در سال آینده تعدادی از بانک‌های اطلاعاتی مؤسسه را روی وب‌سایت قرار می‌دهیم تا پژوهشگران بهتر و بیشتر از امکانات مؤسسه استفاده



کنند.

هرماه بین ۱۰۰ هزار تا ۱۲۰ هزار مراجعه به سایت وجود دارد و مراجعه‌کنندگان از اسناد و مدارک، مقالات و عکس‌های مؤسسه از طریق سایت استفاده می‌کنند. روی وب‌سایت مؤسسه دو نشریه‌ی الکترونیکی هم قرار دارد: یکی نشریه‌ی «بهارستان» است که در آستانه‌ی انتشار صدمین شماره قرار دارد و دیگری نشریه‌ی «زنان» که ۳۰ شماره از آن منتشر شده است.

○ **به نظرم فعالیت‌هایی هم در زمینه‌ی برگزاری سمینارهای تاریخی داشته‌اید. لطفاً در این‌باره توضیح دهید.**

● بله، یکی از فعالیت‌هایی که از ابتدا در دستور کار مؤسسه قرار داشته، برپایی همایش‌ها و نمایشگاه‌های تاریخی است. اولین نمایشگاه تاریخ در سال ۱۳۶۸ در تهران برگزار شد که استقبال زیادی از آن به‌عمل آمد. از سال ۱۳۶۹ به بعد، همایش‌های تاریخی متعددی توسط مؤسسه برگزار شد که موضوع آن‌ها عمدتاً تاریخ مشروطه، قاجار و پهلوی بوده است. برگزاری دو همایش در مورد کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ و همایش اشغال ایران در سال ۱۳۲۰، چهار همایش با موضوع تاریخ مجلس و با محوریت شخصیت آیت‌الله مدرس، سه همایش به مناسبت‌های نود و پنجمین سالگرد مشروطه، یکصدمین سال شمسی مشروطه و یکصدمین سال قمری مشروطه، و همایش پنجاهمین سالگرد کودتای ۲۸ مرداد با محوریت ملی شدن نفت، از جمله فعالیت‌های مؤسسه به شمار می‌رود. علاوه بر این همایش‌ها، در شهرستان‌ها هم همایش‌هایی توسط مؤسسه برگزار شده است. از جمله، هم‌زمان با همایش مشروطه در تهران، در تبریز هم به مناسبت نودوپنجمین سالگرد مشروطه همایش مشروطه برگزار کردیم. برگزاری همایش نهضت علما و روحانیون به رهبری حاج آقا نورالله اصفهانی در اصفهان از دیگر فعالیت‌های مؤسسه بوده است.

○ **جناب حقانی، گویا در این‌جا یک کتاب‌خانه‌ی تخصصی تاریخ معاصر هم فراهم کرده‌اید. لطفاً آن را به مخاطبان مجله معرفی کنید.**

● از همان ابتدای فعالیت مؤسسه، ضرورت تأسیس یک کتاب‌خانه تخصصی برای مستندسازی پژوهش‌ها احساس شد. بخشی از کتاب‌های کتاب‌خانه از همان منشأ که اسناد به دست آمده، حاصل شده است و با توجه به رویکرد پژوهشی مؤسسه، منابع لازم به این مجموعه افزوده شده است. در حال حاضر حدود ۳۰ هزار عنوان کتاب در قالب حدود ۸۰ هزار جلد در کتاب‌خانه موجود است و مسائل سیاسی، اجتماعی،

فرهنگی، و مذهبی دوره‌ی قاجار و پهلوی را کاملاً پوشش می‌دهد. علاوه بر کتاب، نشریات تاریخی اعم از روزنامه‌ها، ماه‌نامه‌ها و فصل‌نامه‌های تخصصی هم در کتاب‌خانه موجودند.

آرشیو مطبوعات قاجار که در مؤسسه موجود است، یکی از غنی‌ترین آرشیوهای مطبوعاتی کشور به‌شمار می‌آید. با همکاری کتاب‌خانه‌ی مجلس شورای اسلامی، کار ویژه‌ای هم روی مطبوعات عصر قاجار انجام داده‌ایم که به زودی منتشر می‌شود و در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌گیرد. در این کار، چکیده‌ی مطالب و مقالات روزنامه‌های عصر قاجار را با کلید واژه‌های موضوعی استخراج و در واقع مطبوعات عصر قاجار را به یک بانک اطلاعاتی غنی و گسترده تبدیل کرده‌ایم.

از مطبوعات دوره‌ی پهلوی هم، مطالب مجله‌ی «خواندنی‌ها» را جمع‌آوری کرده‌ایم، چون مجله‌ی خواندنی‌ها، مطالب همه‌ی نشریات زمان خود را گردآوری می‌کرد. طی چند ماه آتی ۴۰ جلد از چکیده‌ی مطبوعات عصر قاجار منتشر خواهد شد. انتشار این مجموعه نیاز بسیاری از محققان را در مراجعه به نشریات دوره‌ی قاجار که با مشکلات بسیاری همراه است، برآورده خواهد کرد.

○ جناب آقای حقانی، مؤسسه در زمینه‌ی انتشار آثار چه رویکردی دارد و انتشارات مؤسسه شامل چه مواردی است؟

● رویکرد حاکم بر انتشارات مؤسسه، رویکردی تحلیلی و پژوهشی و مبتنی بر اسناد و اطلاعات منابع موثق است. تألیفات و آثار مؤسسه شامل رجال و موضوعات تاریخی است. بخشی از کارهای انتشاراتی مؤسسه، انتشار پژوهش‌های بنیادی و زیربنایی نظیر روز شماره‌هاست. جلد اول روزشمار تاریخ قاجار منتشر شده است و جلد‌های دوم و سوم آن که شامل مشروطه هم می‌شود، در حال آماده‌سازی برای چاپ است. تألیفاتی در مورد فرهنگ ایلات و عشایر هم برای چاپ آماده می‌شوند. غیر از کتب و مطالعات بنیادین، فصل‌نامه‌ی مطالعات تاریخ معاصر نیز در مؤسسه چاپ می‌شود که اخیراً پنجاهمین شماره‌ی آن منتشر شد. ماه‌نامه‌ی تاریخی - فرهنگی «یادآور» را داریم که شماره‌ی پنجم آن منتشر شده است. این ماه‌نامه به موضوعات انقلاب و بعد از انقلاب اسلامی می‌پردازد. فصل‌نامه‌ی مطالعات تاریخ معاصر نیز تاریخ عصر قاجار و پهلوی را پوشش می‌دهد.

براساس طرح جامعی که مبنا و دستور کار مؤسسه به‌شمار می‌رود، تلاش مؤسسه این است که آن‌دسته از موضوعات تاریخ معاصر که مغفول مانده و

با ابهاماتی در مورد آن‌ها وجود دارد، مورد توجه قرار گیرد. هدف، نوشتن یک دوره‌ی کامل تاریخ معاصر نیست، بلکه توجه به موضوعاتی است که قبلاً در مورد آن‌ها کاری صورت نگرفته و یا اگر کاری انجام شده، زوایای تاریک موضوع هنوز روشن نشده است. بر این اساس، فصل‌نامه‌ی تاریخ معاصر از کلی‌گویی و شیوه‌ی ژورنالیستی پیروی نمی‌کند و به دنبال پرداختن به موضوعاتی با رویکرد کاملاً تخصصی، علمی و پژوهشی است. در این راستا از اسناد، منابع و عکس‌ها استفاده می‌کند و روش تلفیقی مناسبی دارد.

○ یکی از ایرادهای تاریخ‌نگاری کشور ما و مخصوصاً تاریخ‌نگاری دوره‌ی معاصر این است که بیشتر نگاه‌ها و توجهات به تاریخ سیاسی معطوف است و به موضوعات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی کمتر پرداخته می‌شود. نگاه مؤسسه به این موضوعات چگونه است؟

● اشاره‌ی خوبی کردید. واقعاً یکی از دغدغه‌های ما هم در مؤسسه همین عرصه‌های مغفول مانده است. مؤسسه از ابتدا هم این دغدغه را داشته است که وارد موضوعات عرصه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی شود و کارهایی هم در این راستا انجام داده است. در حوزه‌ی مطالعات اجتماعی، در فصل‌نامه مقالاتی منتشر شده و چند طرح پژوهشی هم در حال انجام است که امیدوارم نتایج آن‌ها به زودی در قالب یک مجموعه‌ی بزرگ منتشر شود.

تاریخ اجتماعی دارای نکات فراوانی است که اگر کسی به آن‌ها مسلط نباشد، نمی‌تواند تاریخ سیاسی را به خوبی درک و تحلیل کند. در مطالعات مربوط به تاریخ اقتصادی هم با یکی دو گروه مشغول کار هستیم. اقتصاد و دیگر جنبه‌های تاریخی، مقولاتی بین رشته‌ای هستند و لازمه‌ی رسیدن به نتایج ملموس در این زمینه، همکاری متخصصان این رشته با محققان تاریخ است. اما متخصصان مذکور از چنین کاری چندان استقبال نمی‌کنند. شاید به دلیل مشغله کاری زیاد و یا مطالبات اقتصادی ویژه‌ای که دارند، تن به این همکاری نمی‌دهند. امیدواریم در دانشگاه‌ها هم به این مطالعات بین رشته‌ای توجه شود و این‌گونه مشکلات از سرچشمه حل شوند. با وجود این، مؤسسه روی این عرصه‌ها هم فعالیت می‌کند و بخشی از یک مجموعه‌ی فرهنگی را هم با نام «تاریخ ادبیات ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی» در دست چاپ داریم.

○ از این‌که وقت خود را در اختیار مجله قرار دادید، سپاس‌گزاری می‌کنم.

تاریخ اجتماعی دارای نکات فراوانی است که اگر کسی به آن‌ها مسلط نباشد، نمی‌تواند تاریخ سیاسی را به خوبی درک و تحلیل کند